

Önen, A.(2023), Hakikat Sonrası Çağda Enformasyon Toplumunun Dezenformasyon Toplumuna Dönüşümü. *Pamukkale Üniversitesi İletişim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 86-.

Geliş Tarihi: 02.08.2023

Kabul Tarihi: 21.08.2023

HAKİKAT SONRASI ÇAĞDA ENFORMASYON TOPLUMUNUN DEZENFORMASYON TOPLUMUNA DÖNÜŞÜMÜ

Alper ÖNEN¹

Özet

Günümüz iletişim ortamında enformasyona atfedilen özgürlük söylemi, çevrimiçi ağlardaki aşırı enformasyon yükü ve hakikat krizi ekseninde yoğun bir tür tutsaklığa dönüşmüştür. Artık enformasyon toplumunun temel nüvesi olan bilgi, özgürleştirici bir araç olmaktan öte, sınırsız iletişimle kitlelerin temel yargı yetilerini körelten ve kolayca dezenformasyona evrilen hâkim bir iktidar mekanizması halini almıştır. Dezenformasyon, enformasyon formuna erişmiş ve hakikat karşısında toplumsal tahakkümün formülünü ortaya koyan kurgusal gerçekliğin etkin bir ideolojik temsiline dönüşmüştür. Sınırsız enformasyon belirsizliği ortadan kaldırmadığı gibi bilinçli bir iletişim ve hakikat eksikliğine neden olmakta, özgürlük ideası altında iletişimsel eylem pratiğini sekteye uğratarak eleştirel akla ve kolektif bilince zarar vermektedir. Bir bakıma “enformasyon toplumu” olarak nitelendirilen yeni toplum düzeni hakikat sonrası çağda yeni bir düzene; “dezenformasyon toplumuna” evrilmektedir. Çalışma bu kapsamda; “enformasyon toplumu” ütopyasının hakikat sonrası dönemde karşılık geldiği toplumsal ve iletişimsel düzeni literatür üzerinden eleştirel bakış açısıyla yorumlamayı ve analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Toplumu, Enformasyon, Dezenformasyon, Hakikat- Sonrası, Manipülasyon.

TRANSFORMATION OF INFORMATION SOCIETY TO DISINFORMATION SOCIETY IN POST- TRUTH ERA

Abstract

The discourse of freedom attributed to information in today's communication environment has turned into a kind of captivity in the axis of information overload and truth crisis in digital networks. Information which is the basic element of information society is no longer a liberating tool, but has become a predominant power mechanism that blunts the judgment skills of the public and produces disinformation. Disinformation has reached an information form and turned into an effective ideological representation of the new reality that reveals the formula of social domination against the truth. More information do not remove the fundamental uncertainty of the whole, on the contrary it causes a loss of conscious communication and harms the collective consciousness under the idea of freedom. Furthermore, the new social order, which is described as the "information society" has led

¹ Dr., onenalper@icloud.com, ORCID: 0000-0002-2413-9993

to a new order in the post- truth era; It has evolved into a “disinformation society”. Herein, the study aims to interpret the social and communicative order to which the concept and utopia of the "Information Society" corresponds in the post- truth period through critical literature.

Keywords: Information Society, Information, Disinformation, Post- Truth, Manipulation.

GİRİŞ

Bilgi ve telekomünikasyon teknolojilerindeki yakınsama beraberinde enformasyonun meta bir form olarak yeni bir değer kazandığı ve bilgiye dair üretim, tüketim ve dolaşım alışkanlıklarının hızlı bir biçimde değiştiği yeni bir toplumsal, kültürel ve ekonomik sistem yaratmıştır. Mevcut değişim ana akım teorisyenler tarafından post-endüstriyel üretim çağına geçiş süreci “enformasyon toplumu” olarak da nitelendirilen; iletişime ve dolaşıma sokulan enformasyonun çevrimiçi küresel ağlar üzerinden dolaşıma girerek (Castells, 2005a: 25) kitleleştiği, toplumun bilgi ekseninde aydınlanarak rasyonel bir nitelik kazandığı yeni bir ütopya “refah toplumuna” işaret etmektedir. Bu yeni toplumsal yapının karakteristiğini ortaya koyan iletişimsel sistem ise ağ tabanlı iletişim teknolojileri vasıtasıyla yüksek boyutta veri veya enformasyonu ağlar üzerinden hızlı, etkileşimli ve kolayca dolaşıma sokabilme işlevine sahiptir. Bu durum bilgi endüstrilerinin yükselişe geçtiği bir dönemde enformasyonu daha rahat ulaştırılabilir bir konuma getirmekte, teknolojik belirlenimci bir yaklaşımla enformasyon akışı ve erişiminin sanayi kapitalizminin toplumsal tabakalaşma gibi eşitsizliklerini ortadan kaldıracı olduğunu, hiyerarşiyi bertaraf edebileceğini ve ideolojisiz özgür bir toplum modeli ile yeni yaşam standartları ortaya koyabileceğini varsaymaktadır. Lakin enformasyonun bilgiden farklı olarak rasyonaliteden uzak/ sistemleştirilmemiş unsurları da içerebilir yapısı onu çok sayıda karmaşık/düzensiz öğenin bir araya geldiği manipülatif ve yığınsal bir biçime taşıyabilmektedir (Çakır, 2018: 22). Bu yeni toplumsal yapının iletişimsel ortamı bir yandan ciddi bir enformasyon patlaması yaşatırken bir yandan da büyük oranda bir bilgi açlığına sebebiyet vermekte, “bilgi” ve “bilmek” kavramları arasındaki boşluk giderek genişlemekte ya da düzensiz bilgi ile dolarak iletişimsel rasyonel eyleme ve kolektif akla ciddi zararlar vermektedir. Ayrıca gelinen aşamada özellikle bilginin toplumsal ve ekonomik bir meta değer olarak ön plana çıkması bu yeni ortamın bir denetim ve kontrol mekanizmasına tabi olmasına ve iktidar/bilişim endüstrileri lehine yeniden programlanması gerekliliğine de neden olmaktadır. Dolayısıyla yeni iletişim sistemleri üzerinden işleyen ve aşırı enformasyon yükü “infobezite” (Toffler, 1970) içeren bu etkileşimli ortamda görece özgürce üretilen/ tüketilen veya dolaşıma sokulan her bir bilgi geleneksel dönemin mekanizmalarının denetimi ve kontrolü altında yeniden üretilmekte, birtakım siyasi ve ticari kaygılarla dönemin neo-liberal politikaları ve stratejileri doğrultusunda üstü örtülü bir (Fuchs ve Sandoval, 2014) tahakküme dönüşmektedir.

Hakikat olgusu ise mutlak statükoya uygun ideolojik bir düzende kolektif olarak yapılandırılmakta ve bu düzenin ortaya koyduğu birtakım bilişsel varsayım ve koşullara göre yeniden tanımlanarak anlamlandırılmaktadır (Althusser, 2019). Bu süreçte bilgi esastır ve bir iktidar temsili olarak kitle medyasının temel amacı her daim iktidarlar lehine bilgi üzerinde yeni birtakım kodlar üretmek ve meşru bir ideoloji belirleyerek eşitsizliklerin üstünü örtmek adına kitleler üzerinde bir dizi ortak rıza ve kanaat yaratmaktır (Chomsky ve Herman, 2004: 35). Dolayısıyla bilgi hiyerarşisi içinde en tepede yer alan iktidarların toplumsal gerçekliğin inşası sürecinde kendi statükolarına uygun gerçeklikleri yeniden

üretebilmeleri bu bilinç biçimlendirici araçların denetimine ve kontrolüne tabi olarak gelişmektedir. İdeolojik bir işleve sahip olan medya (Herman ve Chomsky, 1999: 22) toplumun egemenleri lehine karar verici bir güce sahip olmuştur. Bu güç konvansiyonel dönemde kitle medyasının rıza üretimi ve manipülasyon gücüyle bütünleşerek daha kolay kontrol edilebilecek tek yönlü bir düşünme sisteminin ortaya çıkmasını sağlamış, akabinde alternatif fikirleri ötekileştirerek marjinalleştirmiştir. Kitleler üzerinde oldukça etkili olan bu medya dolayımı bilgi teknolojilerinin gelişim gösterdiği dönemde ise ideoloji ve kanaatleri hakikat karşısında daha da güçlendirmiş, olgusal gerçekliklerin yerini kurgusal gerçekliklere bıraktığı hakikat sonrası (post- truth) bir dönemin ortaya çıkmasını sağlamıştır (McIntyre, 2019: 5). Bu toplumsal pratiğin temelinde ise enformasyonun yapılandırılması sürecinde bilginin siyaset, medya ve okur/ kullanıcı ekseninde çift yönlü olarak manipülasyona maruz kalması ve toplumun kanaatlerine etki eden mutlak ideolojinin ortaya koyduğu gerçekliğin bu yönde kitleselleştirilerek propaganda ve popülist söylemler çerçevesinde yeniden üretilmesi durumu yatmaktadır.

Yeni medya ekosisteminde iletişim ve ifade özgürlüğü kapsamında bilgi akışı/ erişimi ve paylaşımına dair kısıtlamalar her ne kadar azalmış olsa da bilginin “hakikatin” işlenmesi ve anlamlandırılmasına dair bilişsel süreçler de bir o kadar karmaşık bir hal almış, bu aşamada sistem üzerinde halihazırda var olan denetim ve kontrol mekanizmaları kendilerini bir üst evreye yükselterek enformasyon üzerindeki mevcut tahakküm seviyelerini artırmışlardır. Bu mekanizmaların başında ise bilgi düzensizlikleri içerisinde kitleleri mobilize etme, kamuoyu oluşturma, çarpıtma ve kaos çıkarma özelliğiyle tanınan dezenformasyon gelmektedir (Wardle ve Derakhshan, 2017). Güçlü bir propaganda aracı olarak da ifade edilen dezenformasyon (Bektaş, 2002: 38) geleneksel kitle iletişiminde ortaya çıkan hakikat krizini yeni medya ekosisteminde daha ileri bir seviyeye taşımaktadır. Bu süreçte ağ tabanlı iletişim düzeninin çok sesli müzakereci ortamı aşırı enformasyon yükü ve dezenformasyon ekseninde yerini ayrıştırıcı popülist söylemlerin bilinçli bir tek yönlü seçiciliğine bırakmakta, dijital ortam demokratik edimini kaybederek çevrimiçi ağlarda yoğun politizasyon ve kutuplaşmayla birlikte enformasyon savaşlarına neden olmaktadır. Bu koşullar altında enformasyon aydınlatıcı ve özgürleştirici bir araç olmaktan öte, sınırsız iletişimle algı, bilinç ve kanaatlere etki eden, kitlelerin yargı yetilerini körelten ve kolayca dezenformasyona dönüşebilen hâkim bir iktidar mekanizması haline gelmektedir.

1. ENFORMASYON SARHOŞLUĞU VE BİLGİ TOPLUMU PARADİGMASI

Post- endüstriyel toplum düzenine geçiş sürecinde bilgi ve telekomünikasyon teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ana akım teorisyenlerce bilgiyi temel alan yeni bir toplumsal ve ekonomik dönüşümün başlangıcı olarak yorumlanmıştır. Bu yeni toplumsal oluşum Manuel Castells (1999: 17) tarafından “enformasyon toplumu” olarak adlandırılırken, Daniel Bell (1976: 46– 49) yeni düzeni “bilgi toplumu” kavramı üzerinden tanımlamıştır. Kavram aynı zamanda farklı teorisyenlerce “post-kapitalist toplum”, “post-modern toplum”, “teknotronik toplum”, “internet toplumu”, “küresel toplum”, “küresel köy”, “bilişim toplumu” gibi çeşitli söylemler üzerinden de ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu yeni sistemin iktisadi hammaddesi ise bilgidir (Bell, 1976: 49). Artık endüstriyel dönemin kas gücüne dayalı maddi üretimi bilgi toplumunda yerini ağırlıkla enformasyona dayalı bilgi üretimine bırakmıştır. Bu süreç toplumsal, kültürel ve ekonomik hayatın gelişen bilgi

endüstrilerine yoğun bir şekilde uyum sağladığı ve bunun bir sonucu olarak dolaşımda olan enformasyonun artarak küresel bir boyutta kitleselleştiği ve bilginin üretim/ tüketim ve paylaşım pratiklerinin bilgiye erişim ekseninde kolaylaştığı yeni bir toplumsal düzene işaret etmektedir. Bu toplumsal düzende gelişmişlik ölçütü ise bilgiyi temel alan toplumsal oluşumların enformasyonel entegrasyon seviyeleri ve rasyoneliteliği üzerinden okunmaktadır.

Literatürde bilgi ve enformasyon kavramları çoğunlukla benzer bir minvalde kullanılmaktadır. Antik çağdan bugüne felsefe ve modern disiplinler tarafından anlamlandırılmaya çalışılan “bilgi” XX. yüzyılın ortalarından itibaren nesnel ve sistematik bir şekilde ele alınarak kavramsallaştırılmıştır. Pek çok teorisyen bilginin temel ontolojisi üzerinde durmuş, toplumsal olarak inşa edilen bu kavramın menşei çeşitli yaklaşımlarla farklı şekillerde ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu yaklaşımlara göre öncelikle enformasyon bilginin bir ön evresi ya da ön koşulu olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bilginin varlık kazanabilmesi enformasyonun önceden var olması ve belli bir süre işlenmesine bağlıdır (Stark’tan akt. Arslan, 1992). Enformasyon kavramı; ham, özgül ve pratik olanı tanımlamak için kullanılırken bilgi; olgunlaştırılmış ya da düşünceyle sistemleştirilmiş bir kavram olarak nitelendirilmektedir (Burke’den akt. Tunçay, 2001). Bilgi kavramı; bilgi toplumunun ortaya çıkmasıyla birlikte zamanla daha iletişimsel bir boyut kazanarak makul bir düşünce ya da görgül bir netice sunan ve iletişim araçları yoluyla dolayımlanan olgu ya da düşüncelere ilişkin düzenli ifadeler dizisine (Bell, 1976: 175) dönüşmüştür. Başka bir deyişle bilgi başlarda araştırma, gözlem ve deney gibi çeşitli metotlarla bir araya getirilip kütüphane ve yayımlarda arşivlenen bir veri iken, günümüz teknolojileriyle dijitalleşerek çevrimiçi ortamlarda “bulut teknolojisi” sanal olarak saklanabilir ve yeniden üretilerek dolaşıma sokulabilir bir hal almıştır (Burke, 2013: 296). Bu dönem bilginin metalaştığı ve işlenerek kodlanabildiği yeni bir çağ- “bilgi çağını” başlatmıştır.

Bilgi Çağı; enformasyona dair dolaşımın iletişim teknolojilerinin gelişimiyle birlikte elektronik küresel ağlar üzerinde yoğunlaştığı ve zaman- mekândan bağımsız olarak etkileşim ve hız ekseninde çevrimiçi ortamlara taşındığı post- endüstriyel dönemi işaret etmektedir. Bilgi endüstrilerinin yükselişiyle bilişim ve iletişim alanında yaşanan teknolojik devrim enformasyon üzerindeki sınırlamaları etkisiz kılmış, bilgi toplumu teorisyenlerince bu süreç toplumun ve kurumların iletişim, etkileşim, katılım, üretim ve paylaşım çevriminde bir araya geldiği yeni bir rasyonel toplum düzeni oluşturmuştur. Bu yeni düzende iktidar, ideoloji, sınıf mücadelesi ve hiyerarşi gibi modernitenin büyük anlatılarının ya da endüstriyel dönemin aksak söylemlerinin herhangi bir anlamı kalmamış (Bell, 1976: 402- 403) demokrasi, ifade özgürlüğü ve kamusal alan gibi kavramlar güç kazanarak bilgi ve enformasyon ekseninde eşitlikçi ve katılımcı bir refah toplumu yaratılmıştır.

Bilgi toplumu ana akım yaklaşımları, toplumların sosyo- ekonomik ve sosyo- kültürel dönüşümlerinin aksına teknolojiyi oturtmakta, bilgiyi toplumsal ve ekonomik dinamiklerin temel belirleyicisi olarak görmektedirler. Ana akım yaklaşımlara göre enformasyonun kolay erişilebilir bir noktaya gelmesi endüstriyel dönemin sebep olduğu toplumsal tabakalaşmayı ve eşitsizlikleri ortadan kaldırmış, ideolojiler son bulmuş ve kapitalizm bilgi toplumuna evirilerek teknolojiyle bütünleşmiş otonom bir hizmet sektörünün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Geline aşamada toplumsal yaşamın bütün

parçaları kapitalizmden soyutlanarak bilgiyi temel alan ve eğitimle desteklenen örgütsel bir sisteme dönüşmüştür. Peter Drucker (1993) bu süreci “Bilgi Toplumu” yerine kullandığı “Post- Kapitalist Toplum” kavramı ile tanımlamaktadır. Artık kapitalizm hem siyasi hem de ekonomik anlamda sürdürülemez bir hal almış, bundan kaynaklanan tıkanıklığı aşmak için bilgi tek çözüm yolu haline gelmiştir. Yeni sistemde endüstriyel süreçlerin denetimci etkilerinin ortadan kalkması da maddi emek gücünün yerini bilgiye bırakmasını sağlamış, “bilgi işi” olarak nitelendirilen enformasyon “bilgi işçileri” tarafından işlenerek üretimde verimlilik ve katma değer arttırılmıştır (Drucker, 1993: 9-13-18).

Endüstri sonrası toplumunda teknoloji ve elektroniğin birleşmesi bilimsel ve teknik bilgilerin toplumsal hayatın tüm aşamalarında hızlı bir şekilde yayılmaya başlamasına vesile olmuştur. Brzezinski bu dönemi Teknetronik Toplumun (1970) doğuşu yaklaşımı üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Teknetronik toplum düzeninin temel politikası üretime katma değer sağlayacak oranda teknolojik yatırım ile bu teknolojiye hâkim uzmanlar yetiştirerek küresel teknolojik enformasyon çağına gelişimine katkıda bulunmaktır. Bu süreç teknolojik alanda uzman ve eğitilmiş bir orta sınıfın doğmasını, mavi yakalı personelin makinelerle yer değiştirerek sayıca azalmasını ve endüstriyel iş alanlarının hizmet alanlarına dönüşmesini sağlamıştır (Brzezinski, 1970: 5- 10). Teknetronik dönemle birlikte din, politika, ideoloji ve marksizm gibi endüstriyel döneme ait anlatılar sona ermiştir (Brzezinski akt. Çakır, 2018: 32).

Bilgi çağında bilgi teknolojileri üzerinde yükselen enformasyon ağları; enformasyon üretimi ve aktarımı üzerindeki sınırlamaları azaltarak enformasyona erişimi sürekli genişletmektedir (Masuda, 1990: 33). Dolayısıyla makineleşme süreci, sanayi devrimi adına neyi ifade ediyorsa bilgisayar teknolojileri de (bilgi) bilgi çağı adına aynı durumu ortaya koymaktadır. Ancak Masuda’ya göre bilişim teknolojileri üzerinde yükselen bilgi çağı endüstriyel devrime oranla daha büyük bir toplumsal değişime sebep olmaktadır (1985: 66). Bu değişim endüstriyel sürecin emek pratiklerini bilgi çağında bilgisayarlı sistemlerin otomasyonuna dönüştürmüştür (Masuda, 1985: 652- 632). Bu yeni sistem toplulukların âdem-i merkezî bir yapıda bir araya geldiği, iktidar yapılarından bağımsız, sınıfsız, eşit ve bireylerin kendi geleceğini kendi tayin edebilme hakkına sahip oldukları bir ütopyaya işaret etmektedir (Masuda akt. Kumar, 2004: 28).

Bilgi Toplumu kavramını pozitif söylem temelinde değerlendiren teorisyenlerden biri de Alvin Toffler’dir. Diğer bilgi toplumu teorisyenleri gibi Toffler de teknolojiyi toplumsal ve ekonomik dönüşümün merkezine koymaktadır (1996: 200). Toffler, medeniyetlerin uygarlık tarihlerinin tarım devrimi, sanayi devrimi ve 1950’li tarihlerden itibaren gelişim gösteren sanayi sonrası devrim “enformasyonel toplum” olmak üzere 3 aşamadan geçtiğini ifade etmektedir. Toffler’e göre enformasyon anti- endüstriyel bir oluşum olarak toplumların sosyo-kültürel ve sosyo- ekonomik formasyonlarını dönüştürmekte ve bu dönüşüm sürecinde ortaya çıkan toplumsal bilinç gücün, sermayenin ve iktidarın tek bir merkezde toplanmasını engelleyerek (Toffler, 1996: 27) geleneksel sanayi toplumunun yapısal aksaklıklarını ortadan kaldırmaktadır.

Enformasyonun toplumsal dönüşümlerin merkezine oturmasında bilgi teknolojilerinin hızlı bir şekilde gelişmesi ve buna bağlı olarak iletişimsel alanların çeşitlenerek internet gibi küresel iletişim ağları üzerinden kolayca üretilip paylaşılabılır bir niteliğe sahip olmasının önemli bir payı bulunmaktadır (Castells, 2005a: 25). Bilgi toplumu;

bilgi işlem ağları üzerinden işleyen, merkeziyetsiz, örgütlü ve yatay ilişkilerin hâkim olduğu çevrimiçi küresel bir oluşumdur. Bu oluşumu Castells “Enformasyon Toplumu” olarak tanımlamaktadır (1999: 6). Enformasyon toplumu; küresel ağlar ve globalleşmeyle beraber çevrimiçi toplulukların enformasyon erişimlerinin kolaylaştığı, sınırların ve ulus devletlerin ortadan kalkarak kültürel çeşitliliğin çok kimlikli bir yapıya dönüştüğü ve sanayi kapitalizminin emek sömürsünün son bulduğu ütopyik bir dönemi ifade etmektedir. Ayrıca enformasyon toplumunun ekonomisi tıkanan kapitalizmin bilgi ekseninde yeniden yapılandırıldığı ve böylece verimliliğin artırılarak, enflasyon ve işsizlik gibi kitlesel sorunların azaltıldığı farklı bir kapitalizmi “enformasyonel kapitalizmi” ön plana çıkarmaktadır (Castells, 2005a: 202- 237).

Bilgi toplumuna dair ana akım yaklaşımlar sanayi sonrası dönemin gelişen bilgi teknolojilerini merkeze koyarak iletişim ve enformasyonun niceliksel artışı üzerinden modernitenin ve sanayi toplumunun ekonomik ve sosyal alanda sebep olduğu aksaklıkları aşabilecek teknofilik ve ütopyik bir toplum modeli çizmişlerdir. Bu yeni toplum modeli dijital ağlar üzerinden bilgi akışı ve erişiminin kolaylaştığı ve buna bağlı olarak iletişim ve ifade hakkı kapsamında demokrasi ve kamusal alanın güçlendiği, yaşam standartları yüksek bir refah toplumuna işaret etmektedir. Teknolojik gelişmeler küreselleşmeyle birlikte bireylerin dünyayı algılama ve anlama biçimlerini dönüştürmüş, sınırları ortadan kaldırarak elektronik iletişim araçları vasıtasıyla büyük boyutta enformasyonun toplumun her kesimi tarafından özgür ve eşit bir şekilde paylaşılmasını sağlamıştır.

Belli başlı saptamalar haricinde bilgi toplumu kavramına dair teorilerin sadece batılı gelişmiş toplumları emsal alması ve gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeleri bilgi teknolojilerine eşit erişimde- “dijital bölünme” kapsamında (Norris, 2001: 1) es geçerek gelişen süreci politik, ekonomik ve kültürel bağlamı dışında tamamen teknolojik belirlenimci bir bakış açısıyla yorumlaması bu yaklaşımları eleştirel argümanlar karşısında zayıf bir duruma düşürmektedir. Bilgi toplumunda enformasyon akışı ve enformasyon erişimi üzerindeki sınırlamalar azalsa da enformasyonun bilgiden farklı olarak bilimsel olmayan düzensiz bilgileri de içerebiliyor olması onu çok sayıda nispeten ve karmaşık unsurun bir araya geldiği manipülasyona açık bir niteliğe taşımaktadır. Özellikle dijitalleşmenin maruz bıraktığı aşırı enformasyon yükü “infobezite” çevrimiçi ortamlarda enformasyon sarhoşluğuna neden olarak kamunun yargı/ karar alma yetilerini köreltebilmekte ya da hakikat eksikliği dolayısıyla dezenformasyon riskini arttırarak yanlış bilince sebebiyet verebilmektedir. Bu durum enformasyonun nicel değişimi üzerinden ifade edilen bilgi toplumunun nitelik olarak “bilgili” bir toplum oluşturduğu fikrini de tartışmaya açmaktadır. Keza enformasyon çoğunlukla ölçülebilir sayısal bir veri kümesi olarak ifade edilmekte, hız dolayısıyla sekteye uğratan akıl yürütme ve doğrulama gibi diskürsif süreçler göz ardı edilmektedir. Webster bu süreçte özellikle enformasyonun anlam ve niteliğine, ne özellikteki enformasyonun artış gösterdiğine ve kimlerin ne amaçla ne tür enformasyonlar ürettiğine bakılması gerektiği üzerinde durmaktadır (Webster’den akt. Başlar, 2018: 123).

Yoğun bir bilgi enflasyonunun yaşandığı bir çağda ‘bilmek’ sürecinin ön şartı olan “bilgi” daha zor ulaşılabilir bir biçim almıştır. Öte yandan bilgi ve enformasyondaki kıtlık ise çoğu zaman tahmin edilenden daha fazlasının elde edilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla bu ortamda bir yandan datada boğulurken bir yandan da nitelikli bilgiye açıklık

hissi duyulmaktadır (Naisbitt, 1984). Sınırsız iletişim ve enformasyon bilmek eylemine dair temel belirsizliği ortadan kaldırmadığı gibi, bilakis hakikat eksikliğine tabi bir karmaşaya (Han, 2017: 19- 23) dönüşmekte, bir yandan enformasyon sarhoşluğu yaratırken, diğer yandan şüphe düzenini besleyerek dijital ağlarda bir enformasyon paranoyasına neden olmaktadır. Mevcut ortamda doğru bilgiyi ayıklama ve filtreleme pratikleri ise kimliksel aidiyetlikler kapsamında kutuplaşmaya bağlı ideolojik eğilimlere uygun bir biçimde sürdürülmektedir (Marshall, 2013b: 5- 6). Ayrıca bu enformasyon karmaşası altında düzensiz bilgiler doğru bilgilere oranla çok daha hızlı bir şekilde yayılmakta (Vosoughi, Roy ve Aral, 2018), asılsız oldukları tayin edilse dahi duygulanımsal iletişim ve bilişsel önyargılar ekseninde kalıplaşmış birtakım inanç ve kanaatleri şekillendirmeye devam etmektedirler (Marwick ve Lewis, 2018: 44). Bu durum iletişimsel rasyonel eylemin ve kolektif bilincin yargı/ karar alma yetilerini köreltebilecek oranda bir hakikat eksikliğine neden olmakta, manipülasyon ve dezenformasyona zemin hazırlayarak demokrasi ve kamusalılığı yanlış algı, bilinç ve kanaatler karşısında yeni bir krize sürüklemektedir. Konvansiyonel medya halihazırda iletişimsel eylemi zayıflatarak kamusal alanı eleştirel ve diskürsif olmaktan uzak bir siyaset ve ticaret alanı haline getirmişken (Habermas, 2021: 169-171), yeni bilgi teknolojileriyle birlikte bu alan daha parçacıklı bir hal alarak bölünmüş, yapay zekâ ve algoritmalar kapsamında kutuplaşarak bilişsel eğilim ve önyargıları besleyecek biçimde yeniden yapılandırılmıştır.

Günümüzde enformasyon toplumsal, ekonomik ve politik süreçler üzerinde belirleyici bir etkiye sahip önemli bir tahakküm aracı halini almıştır. Bu tahakküm kendisini “enformasyon rejimi” altında özgürlük söylemiyle var etmekte ve ağ üzerinden üretilen veya dolaşıma sokulan veri ve enformasyonu işleyerek sömürmektedir (Han, 2022: 7). Bu bağlamda enformasyonun ekonomik bir meta değer ve mevcut statükoyu sürdürmeye dair önemli bir güç olduğu gerçeği iktidarların ve uluslararası kuruluşların neo-liberal politikaları doğrultusunda gizlenerek gözden kaçırılmaktadır (Fuchs ve Sandoval, 2014: 1). Enformasyon ekonomisi her ne kadar üretim gücünün merkezine enformasyonu konumlandırmış olsa da sistem üretim ilişkileri esasında kapitalisttir ve hala belli bir sermaye etrafında şekillenmektedir (Fuchs ve Sandoval, 2014: 2). Enformasyonun da sermaye gibi birikerek siyasi ve ticari anlamda önemli bir iktidar gücüne erişmesi; bilgi ve enformasyonun geleneksel dönemin denetim ve kontrol mekanizmalarına eklenmesini ve mevcut sisteme göre yeniden programlanmasını gerekli kılmaktadır. Artık geleneksel dönemin denetim mekanizmaları yeni sistemin elektronik iletişim ağlarıyla bütünleşerek toplumsal gerçekliğin ideolojik yeniden üretiminde mevcut etki alanlarını daha da genişletmişlerdir. Endüstriyel kapitalizmin bedeni sömüren ve uysallaştıran disipline dayalı iktidar formu enformasyona dayalı yeni düzende/ enformasyon rejiminde yerini kendini görece özgür, otantik ve yaratıcı olarak nitelendiren enformasyon kapitalizmine “veri sömürücülüğüne” bırakmıştır (Han, 2022: 7). Bu süreçte kapitalizm, yalnızca enformasyon rejiminin ekonomik ya da politik kriterlerine uygun eğilimlerle üretilebilecek/ doğrulanabilecek enformasyonla ilgilenmekte, özgürce elde edilen doğru bilgi ise ancak sistemi/ kurumsal gücü desteklediği ölçüde kabul görmekte ya da kolayca ötekileştirilmektedir (Marshall ve da Rimini, 2015). Dolayısıyla enformasyonun niteliksel gücü niceliksel yoğunluğuna yenik düşmekte ve sadece sistem için bir karşılığı olduğu sürece bir değer ifade etmektedir. Sınırsız iletişim ortamı olarak nitelendirilen enformasyon/ bilgi ağları özgürlük rasyonalitesi altında enformasyonel kapitalizmin

belirlediği sınırlar içine hapsolmuştur. Bu koşullar altında bilgi toplumunun özgür ve rasyonel toplum söylemi apriori bir bilgi olarak kalmakta, bilgi toplumunun bilgili toplum oluşturduğu savı pratikte herhangi bir karşılık bulamamaktadır (Marshall, 2017: 19). Geline aşamada enformasyon toplumu esasında bir yanıla "slogan" (Soysal, 1995: 3) ve "ideoloji" ye (Geray, 1997: 35) bir yanıla ise "teknolojik bir tehdide" (Nutku, 1997: 47) evirilmiş; medya, teknoloji ve iktidar ekseninde bir dezenformasyon toplumuna dönüşmüştür.

2. YENİ MEDYA EKOSİSTEMİNDE ENFORMASYON ÜRETİMİ VE MANİPÜLASYON

Enformasyona dair ürün ve hizmetler konvansiyonel medya ekosisteminde olduğu gibi günümüz iletişim ortamında da bir meta değer olarak işlenmekte ve sermaye piyasasının koşullarına göre dijital ağlar üzerinden üretilip dolaşıma sokulmaktadır (Mosco, 2009: 120). Günümüz iletişim ortamının teknolojik altyapısı ve çeşitliliği kapitalist üretim koşulları altında karar alıcılar ve düzenleyici kuruluşlar için daha kolay hareket edebilir ve etkinliklerini arttırabilir bir ortam sunmaktadır (Webster, 2006). Keza yeni sistemde de iletişim araçları sermayenin dinamikleri etrafında örgütlenerek mülkiyet ve kazanımları statüko ve iktidarlar lehine belli tekellerde toplamakta (Wayne, 2006: 61- 62), yeni iletişim teknolojilerinin elektronik iletişim ağlarını enformasyonel kapitalizmin üretim gücü ekseninde ağ ekonomisine dönüştürerek enformasyonun üretim, tüketim, dolaşım süreçlerini belli denetim ve kontrol mekanizmalarının etkilerine maruz bırakmaktadırlar. Bu süreçte sisteme uygun olarak yeniden üretilen medya ideolojisi ise sahip olduğu daha gelişkin özelliklerle yeni sistemin sömürü ilişkilerini geleneksel döneme oranla daha güçlü bir şekilde rasyonalize etmekte, neo- liberal politikalar kapsamında çevrimiçi ağlarda özgürlük söylemini ön plana çıkararak etki alanını genişletmektedir. Diğer bir deyişle yeni medya ortamında yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu imkanlar geleneksel medyanın manipülatif yapısı altında yeniden programlanarak gizli bir dezavantaja dönüştürülmekte, enformasyon kaynağı haline gelen dijital ağlar siyasi ve ticari kaygılar ekseninde müzakereci ve demokratik edimlerini kaybederek mevcut statükoya hizmet edecek biçimde kontrol ve denetim mekanizmaları halini almaktadırlar. Aynı zamanda bu mekanizmalar bilgiyi seçen/ ayıklayan ve mutlak statükoya uygun bir ideolojiyle yeniden düzenleyen (Lyotard, 2000: 28- 50) birincil kontrol mekanizmalarıdır. Mevcut durum özgürlük illüzyonu altında bir yandan enformasyon erişimi ve akışını kısıtlayarak tahakkümü kusursuz hale getirmekte diğer yandan da gözetim ekseninde birtakım kişiselleştirilmiş veri, algoritma ve filtrelizasyonlar üzerinden "diğer/ öteki" bilgi kaynaklarını sınırlamakta ve kalıplaşmış belli fikir ve inançları siyasi erk lehine konsolide etmektedir.

Bilgi iktidardır (Foucault, 2002: 35) ve özgürleştirici bir araç olmaktan çok, iletişimi gözetime dönüştüren önemli bir tahakküm mekanizmasıdır. Keza enformasyonun verimliliği de sınırsız iletişim ve görünür olmaktan geçmektedir (Han, 2022: 10). Bu yönüyle enformasyon herhangi bir zorlama olmadan sonsuz bir teslimiyetle özgürlüğü ve iletişimi sömürmektedir. Yeni sistemde bireysel otonomi ve irade psikopolitik koşullandırmalar altında (Han, 2020) yok edilmekte, öznel nesneleştirilerek ölçülebilir veri setlerine indirgenmektedir. Bu sürecin iletişimsel stratejisini sürdüren medya ise sınırsız iletişim ve enformasyonu teşvik ederek enformasyon deryası içinde kitleleri boğmakta ve öznelin temel yargı yetilerini körelterek sömürüyü meşrulaştırmaktadır. Ayrıca bu süreçteki hızlı ve aşırı yoğun iletişim hali de demokratik edimleri bertaraf ederek iletişimsel eylem pratiğini

sekteye uğratmakta, söylemi ve eleştirel akılı ortadan kaldırmaktadır. Özellikle kamusal söylemin zayıflamasıyla argümanlar yerini temsilen verilere bırakmakta, hakikat önemini yitirirken demokrasi aşırı enformasyon yükü ekseninde yeni bir tahakküm yapısına evrilmiştir.

Aşırı enformasyon yükü medya manipülasyonu ile birlikte bilgi ekosisteminde ciddi bir hakikat krizinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçte toplumsal gerçekliğin ideolojik yeniden üretiminde etkili bir enformasyon kaynağı olan haber özellikle kullanıcının ön plana çıkmasıyla birlikte çok parçalı bir üretim pratiğine evrilmiş, yeni birtakım gerçeklik temsilleri oluşturarak enformasyon yükü altında doğru bilgiye ulaşmayı oldukça zorlaştırmıştır. Dezenformasyonun etkilerinin bu denli arttığı bir dönemde gerçekliğe ve olgusallığa duyulan inanç ortadan kalkmış (Han, 2022: 47), kurgusal gerçeklikler kolayca olgusal gerçekliklerin yerini almaya başlamıştır. “Bilgi” ve “bilmek” kavramlarının vasıfları değişmiş, yoğun politizasyon ve polarizasyon ekseninde kalıplaşmış kanaatlere dayalı alternatif gerçeklikler bilgiyi sınırlandırarak hakikati tayin etmeyi zorlaştırmıştır. Karmaşıklaşan bu yeni medya ortamında dezenformasyon bertaraf edilebilir bir sorun olmaktan öte, enformasyon/ bilgi gibi zamanla bir iktidar formuna evrilerek siyasi mücadelelerde otorite lehine kontrol edilebilir bir araca dönüşmüştür. Bu durum kendini en çok siyasi oluşumların otoriterleşen eğilimleri neticesinde sosyal ağlarda grup kutuplaşmaları üzerinden göstermekte (Sunstein, 1999: 1-3) anonim hesaplar, botlar ve trol ordularıyla enformasyon savaşları şeklinde yürütülmektedir. Ayrıca bilgi bombardımanına uğrayan medya hakikat olarak daha fazla onay gören/ etkisine maruz kalınan görüşün mutlak kabulünü varsaymakta (Mir, 2021), bu infodemik içerikleri yapay zekâ ve algoritmalarla destekleyerek aynı zamanda kişiselleştirilmiş ortamlarda- “filtre balonlarında” yanlış algı, bilinç ve kanaatlerin daha da derinleşmesine neden olmaktadır (Hess, 2017). Bu bağlamda yeni iletişim ortamında kullanıcılar da sadece iktidarlar tarafından manipülasyona uğratılan edilgen kitleler olmaktan çıkarak, iktidarın ve manipülasyonun bir ortağına dönüşmüşler ve toplumsal gerçekliğin ideolojik yeniden üretimine katkı sunmaya başlamışlardır (Önen, 2023: 248). Konvansiyonel ana akım medya inandırıcılığını kaybetmişken bu alana alternatif teşkil eden çevrimiçi ağlar da güvenilirliklerini yitirmekte gerek geleneksel gerekse internet ortamında kitleler bu sürecin hem suçlusu hem de mağduru olmaktadır. Mevcut şartlar altında bilgi düzensizliklerinin gelişim süreci içinde bir enformasyon formuna erişen dezenformasyon çevrimiçi ortamlarda hakikatin çok daha ötesine geçmekte, bilgi kirliliğine hakikatle karşı koyma girişimleri ise çoğunlukla başarısızlığa mahkûm edilmektedir.

Bu bilgiler ışığında iktidarların bilgi ve medyayı kendi tekeli ve denetimi altına alma stratejileri (Chomsky, 1993: 7- 11) yeni medya teknolojilerinin enformasyon ağlarını dezenformasyonun ve manipülasyonun yoğun olarak işletildiği ve eleştirel akıl ile iletişimsel rasyonalitenin sekteye uğratıldığı anti- demokratik birer mücadele ortamına dönüştürmüş ve hakikatin değerini kaybettiği, yanlış bilinç ve kanaatlerin önem kazanarak alternatif olgu ve yaklaşımların ön plana çıktığı, hakikat sonrası yeni bir dönem başlatmıştır.

3. YENİ MEDYA EKOSİSTEMİNDE HAKİKAT KRİZİ

Dijital iletişim, çevrimiçi sosyal ağlarda hız, katılım, enformasyon yükü ve birtakım siyasi ve ticari kaygılar ekseninde kişisel inanç, değer ve kanaatleri olgusal gerçekliklerin

üzerinde tutan, ve duygulanımsal anlamda manipülasyon ve dezenformasyona daha meyilli duran, çok kutuplu ve atomize bir toplum yapısı ortaya çıkarmıştır. Bu yeni toplumsal yapıda kurgusal hızlı bir şekilde olgusalığa dönüşmekte, bir hakikat temsili olan gerçeklik ortadan kaldırılarak algı ve bilişsel süreçlere bağlı, var olmayan yeni bir gerçeklik biçimi yaratılmaktadır. Artık “bilgi ve “bilmek” kavramları anlamlarını yitirmiş ve iletişimde tek yönlü öznel perspektiflerin nispeten yönlendirici olduğu hakikat sonrası yeni bir dönem başlamıştır.

İlk olarak 1992 yılında Steve Tesich (Watergate Sendromu) tarafından literatüre kazandırılan ve 2016 yılında Amerika’başkanlık seçimleri ve Birleşik Krallık’ın Avrupa Birliği üyeliği referandumu kapsamında tekrar gündeme gelen hakikat sonrası (post- truth) kavramı; kişisel kanaat, değer ve inançların nesnel gerçekliklerin yerine geçtiği (McIntyre, 2019: 5) ve gerçekliğin önemini kaybederek alternatif gerçekliklerle popülist söylemlerin itibar kazandığı yeni bir dönemi ifade etmektedir. Hakikat sonrası pratikte insan irrasyonalesi dolayısıyla ideolojik önyargılardan beslenen ve karar alma yetilerini etkileyen bilişsel bir süreçtir. Bu durum “ego savunması” olarak da tanımlanan; beklenmedik rahatsız edici bir gerçekle karşılaşıldığında verilen tepkiyi ve akabinde yalanın egoyu tehdit etmeyecek bir doğrulamayla sürdürülmesi alışkanlığını da ifade etmektedir (McIntyre, 2019: 51). Bu eğilimlerin temelinde gerçeğin belirlenmiş kanaatlerin gölgesinde kaldığı bir ruh durumu “güdülenmiş akıl yürütme” ve bu ruh durumunun kaynağı olan kişisel inancın yorumlanarak ispatlanmaya çalışılması “doğruluk sapması” pratiği yatmaktadır (McIntyre, 2019: 55). Tüm bu süreçler kolektif aklın bu sisteme uygun programlanmış iletişimsel yapısı üzerinden ilerlemekte ve hakikatin etkisini kaybettiği bir ortamda kişisel kanaat ve önyargılar gerçekliğin yerini alarak bu kurgusal bilinç düzeyini daha da kronikleştirmektedir. Akabinde üst aklın manipülasyonu ve istismarı karşısında yorgun düşen kitleler bir tür delüzyona uğrayarak onlara benimsetilen kurgusal gerçeklikleri kendi gerçekleri olarak kabul etmekte, yaymakta ve savunmaktadırlar.

Gerçeğin anlamını ve önemini kaybetmesi bilişsel pratiklerin hakikatle uyumlu hale getirilmesinden, hakikatin koşullandırılmış fikir, değer ve inançlara uygun olarak yeniden üretilmesini ve düzenlenmesini gerekli kılmaktadır. Hakikat sadece fikir, değer ve inançlar üzerinden de yönlendirilmemekte, bazı gerçeklikler diğerlerine oranla nispeten önemli sayılıp daha çok tercih edilebilmektedir (McIntyre, 2019). Geline aşamada bilim dahi kişisel kanaatler ve ideolojik eğilimler karşısında sorgulanmaktadır (Nichols, 2017). Bu kapsamda kanıt olsun veya olmasın hakikati belirleyebiliyor olmak bir üstünlük anlamına gelmekte, belirlenmiş gerçeklikler dışında kalan olgular dışlanarak ötekileştirilmektedir. Bu üstünlük aynı zamanda popülist politik söylemlerle kitleler üzerinde algı ve manipülasyon üreten ve hakikat sonrası dönemin siyasi ve ekonomik tahakkümünün formülünü ortaya koyan ideolojik bir üstünlüğü ifade etmektedir. Gerçeklik artık sadece belli temsiller üzerinden ifade edilmekte ve her bir rejim, sistem, ideoloji ve söylem tarafından kolayca bükülerek şekillendirilebilmektedir (Kılıç, 2021: 138). Tek boyutlu nesnel gerçeklikler yerini çoklu gerçeklik temsilleri ile bilişsel tutum ve ideolojilere bırakmıştır. Bu aşamada özellikle çevrimiçi ağlar üzerinden veri, yapay zekâ ve algoritmalar kullanılarak bilişsel eğilimler sömürülmekte, kusurlu ideolojiler yaratılarak hakikat gölgede bırakılmakta ve anonim hesaplar, botlar ve trol ordularıyla “organize lobi (yalan) faaliyetleri kapsamında” (Rabin-Havt, 2016) toplumsal, ekonomik ve politik dinamikler üzerinde oldukça etkin bir denetim ve kontrol mekanizması oluşturulmaktadır. Hakikat krizine neden olan bu sürecin

temelinde ise iktidarlar lehine medya aracılığıyla hakikate dair kamuoyu algısı üzerinde bir şüphe dalgası/ enformasyon paranoyası yaratmak ve kitleleri hikâyenin iki taraflı olduğuna inandırmak yatmaktadır (Oreskes ve Conway; 2010: 34). Mevcut şartlar altında siyasi ya da ekonomik gücü ellerinde bulunduran iktidarlar hakikati kendi amaçlarına uygun olarak yeniden üretirlerken kullandıkları stratejileri saklama gereği dahi hissetmemektedirler.

Hakikat sonrası dönemde enformasyonun taşıyıcılığını üstlenen çevrimiçi ağlar ise bir yandan alternatif fikirlerin tartışılıp dolaşıma sokulduğu müzakereci ortamlar yaratırlarken diğer bir yandan da kitlelere kişiselleştirilmiş ve filtrelenmiş bilgi kaynakları sunmakta, bilişsel önyargıları besleyerek farklı türden bilgi düzensizliklerinin belli ideolojilere uygun işlenmesine ve daha geniş sosyal gruplara ulaşmasına yardımcı olmaktadır. Bu aşamada bilgiyi üretme, tüketme, dolaşıma sokma ve birbirleriyle etkileşime girme konularında değişim yaşayan kitleler (Jaques, Islar ve Lord, 2019), arama motoru algoritmaları ve çeşitli uygulamalar aracılığıyla sanal topluluklar içinde yönlendirilmekte (Marsh, 2017; Block, 2019), çevrimiçi ortamın sunduğu anonimlik ile birlikte sorumluluk duygularından kurtularak eleştirel düşünme kapasitelerini yitirmektedirler. Bilginin doğru veya yanlış olmasının kitleler için artık hiçbir önemi kalmamış, yalan yumuşatılmış gerçeklik gizlenmiştir (Keyes, 2017). Kanaat ve hakikat arasındaki ayrım bulanıklaşmış, çoğulculuk yerini tek yönlü ve seçici bir iletişim ortamına bırakmıştır. Dolayısıyla çevrimiçi ortamlarda kaynakların çeşitliliği kullanıcılara demokratik ve özgürlükçü bir müzakere ortamı ya da diskürsif bir kamusal alan oluşturmaktan öte belli bir gerçekliğe yakınlık duymalarını veya bu gerçekliğe yönelik mevcut önyargılarını destekleyecek biçimde seçimler yapabilmelerini sağlayacak bir tasarımla programlanmıştır. Ortamın bilgi kaynaklarının kullanıcı beğenilerine göre düzenlenmiş olması da kullanıcıların sadece kendi ön yargılarını besleyecek içeriklerle muhatap olmalarını sağlamış ve filtre baloncuğu içine hapsolan bilinci iktidar lehine bir oto- kontrol mekanizmasına dönüştürmüştür. Kontrol edilebilir bu süreç bir yandan çevrimiçi sosyal ağlarda dolaşıma sokulan enformasyonun dezenformasyona uğrama riskini artırırken (Sonderman, 2012), öte yandan hakikati ideolojik/ bilişsel önyargılar, organize gruplar (sahte/ bot hesaplar, troller) ve kutuplaşmalar ekseninde enformasyon savaşları boyutuna indirgemektedir. Hakikat, çevrimiçi sosyal ağlarda daha fazla onay gören görüşün kabulü üzerinden değerlendirilmekte ve bir gerçeklikten öte, kitlelerin mevcut gerçekliğe nasıl tepki verdikleriyle ilgili yeni bir evreye taşınmaktadır.

SONUÇ

Bilgi toplumu kuramı sanayi toplumu ve modernitenin mekanik yapısının kitleler üzerinde birtakım sınırlayıcı etkilere sahip olduğunu, post endüstriyel dönemde ortaya çıkan yeni toplum yapısının ise bilgi teknolojileriyle bütünleşerek mevcut aksaklıkları yaşam standartları yüksek, özgür ve aydınlanmış bir refah toplumu yaratarak aşabileceğini öne sürmektedir. Bu doğrultuda bilgi toplumu yaklaşımları elektronik iletişim sistemlerini ve enformasyonu merkeze alarak tahakkümün ortadan kalktığı, katılım, temsil ve ifade özgürlüğü gibi birtakım demokratik hak ve müeyyidelerin genişlediği, sanayi kapitalizminin ve emek sömürsünün sona erdiği ilerici ve ütöpik bir toplum modeli çizmektedir.

Bugün her ne kadar enformasyon niceliksel olarak artmış, yaygınlaşmış, erişimi kolaylaşmış ve ekonomik bir değer olarak etki alanı genişlemiş olsa da bilgi toplumunun

bilgili “rasyonel” bir toplum oluşturduğu savı pratikte tam anlamıyla bir karşılık bulamamıştır. Keza enformasyonun yeni iletişimsel biçimi de kapitalizmin etkisinden veya iktidar ilişkilerinden bağımsız değildir. Bilginin aynı zamanda politik bir edim ve ekonomik bir meta değer olması güç sağlama ve sürdürme konusunda enformasyonu/ bilgiyi iktidara ait bir denetim ve kontrol mekanizmasına indirgemektedir.

Bilgi toplumu kuramının ortaya koyduğu toplumsal süreçlerin yeni bir toplum düzeni “refah toplumu” yaratabilmesi için öncelikle toplumu kuşatan toplumsal formasyonların özgürlük söylemi altına gizlenen kontrol ve denetim mekanizmalarının tahakkümlerinden kurtulmaları gerekmektedir. Bu mekanizmaların başında ise günümüzde bir enformasyon formuna erişen ve bilgiyi muğlaklaştıran dezenformasyon gelmektedir. Bilginin iktidar olduğu bir dönemde doğru ve güvenilir enformasyona erişmek zorlaşmakta, hakikat sonrası dönemin enformasyon yükü ve bilgi düzensizliği siyasi ve ticari kaygılarla medya ekosistemini nispeten karmaşık bir hale getirerek bilginin dezenformasyona uğrama ihtimalini arttırmaktadır. Manipülasyona yönelik önemli bir kara propaganda aracı olarak nitelendirilen dezenformasyon, geleneksel medya ortamında ortaya çıkan hakikat krizini enformasyon teknolojilerinin gelişim gösterdiği bir süreçte daha ileri bir boyuta taşımaktadır.

Sistemin taşıyıcısı olan medya ise etkileşim ekseninde demokrasinin güçlendirilmesine yönelik özgürleştirici bir araç olmaktan çok, yeni iletişim teknolojilerinin gözetim ağlarıyla birlikte özgürlüğü sömüren daha etkin bir tahakküm aracına dönüşmüştür. Özellikle çevrimiçi ağların yapay zekâ ve algoritmalarla gözlemlenebilir ve ölçülebilir ortamlar olması bir yandan kullanıcı eğilimlerinin etiketlenip veri üzerinden işlenmesini kolaylaştırmakta diğer yandan da kitleleri belirlenmiş sınırlar içerisine hapsederek iletişim özgürlüğünü sınırlamakta, iletişimsel eylemi sekteye uğratarak eleştirel bilincin kaybolmasına ve karar alma yetilerinin körelmesine neden olmaktadır. Bu aşamada özgürlük olarak lanse edilen sınırsız iletişim ise yoğun siyaset ve kutuplaşma ekseninde enformasyon yüküne dönüşmekte ve sosyal ağlarda dezenformasyonu nispeten derinleştirmektedir. Artık aşırı bilgi üretimi/ dolaşımı altında bir enformasyon formuna erişen dezenformasyon hakikatin çok daha ötesine geçmekte, bilgi düzensizliklerine hakikatle karşı koyma girişimleri başarısızlığa mahkûm edilmektedir.

Sonuç olarak, bilgi toplumu kuramının rasyonel toplumun oluşumunda enformasyonu temel alan teknofilik yaklaşımı karmaşıklaşan yeni bilgi ekosisteminde apriori bir sav ve yanılısma olarak kalmaktadır. Enformasyon ve daha fazla iletişim “bilgi” veya “bilmek” pratiğine dair belirsizliği ortadan kaldırmadığı gibi manipülasyon ve dezenformasyon gibi denetim- kontrol mekanizmaları altında dönüşerek kasti bir iletişim ve hakikat eksikliğine neden olmakta, bireyi bilgi bombardımanı altında tamamen savunmasız bırakarak yeni bir düzen- “dezenformasyon toplumu” inşa etmektedir.

KAYNAKÇA

Althusser, L. (2019). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (Çev. Tümertekin, A). İstanbul: İthaki Yayınları.

- Arslan, H. (1992). *Epistemik Cemaat (Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi)*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Başlar, G. (2018). *Bilgi Toplumu Tartışmaları: Bilgi Toplumu Kuramları Bağlamında Kamusal Alan ve Bilgi Yanılsaması*. İstanbul: Pales Yayınları.
- Bektaş, A. (2002). *Siyasal Propaganda: Tarihsel Evrimi ve Demokratik Toplumdaki Uygulamaları*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bell, D. (1976). *The Coming of Post Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*, 2nd edition. Basic Books, NY.
- Block, D. (2009). *Post Truth and Political Discourse*. Palgrave MacMillan.
- Brzezinski, Z. (1970). *Between Two Ages: America's Role in the Technetronic Era*. New York: Viking Press.
- Burke, P. (2001). *Bilginin Toplumsal Tarihi*, (Çev.Tunçay, M). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 118.
- Burke, P. (2013). *Bilginin Toplumsal Tarihi II: Encyclopedie'den Wikipedia'ya*. (Çev. Tunçay, M). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Castells, M. (1999). *Information Technology, Globalization and Social Development: Networking*. Web: www.unrisd.org Erişim: 07.07.2022.
- Castells, M. (2005a). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*. (Çev. Kılıç, E). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005a.
- Chomsky, N. (1993). *Medya Denetimi: Immediast Bildirgesi*. (Çev. Süer, Ş). İstanbul: Tüm Zamanlar Yayınları.
- Chomsky, N. ve Herman, S. (1999). *Medya Halka Nasıl Evet Dedirtir*. (Çev. Akyoldaş, B). İstanbul: Minerya Yayınları.
- Chomsky, N. ve Herman, S. (2004). *Medyanın Kamuoyu İmalatı*. (Çev. Köymen, A; Kalak, E ve Alpmen, H). İstanbul: Chiviyazıları.
- Çakır, M. (2018). *Bilgi Toplumu Tartışmaları. "Bilgi Toplumu Kuramları ve Prekarya Tartışmaları"*. İstanbul: Pales Yayınları.
- Derakhshan, H. (2016). *Social Media Is Killing Discourse Because It's Too Much Like TV*. MIT Technology Review. <https://rb.gy/rsid> Erişim: 20.05.2021
- Drucker, P. F. (1993). *Kapitalist Ötesi Toplum*. (Çev. Çorakçı, B). Ankara: İnkılap Yayınevi
- Foucault, M. (2002). *Toplumunu Savunmak Gerekir*. (Çev. Aktaş, Ş). İstanbul: YKY.
- Fuchs, C. & Sandoval, M. (2014). *Introduction: Critique, Social Media and the Information Society in the Age of Capitalist Crisis. Critique Social Media and the Information Society*. 1-47. NewYork: Routledge.
- Geray, H. (1997). *"İletişim, bilgi toplumu ve küreselleşme": Küreselleşme içinde (34-45)*. Ankara: İmge Yayınları.

- Habermas, J. (2021). *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*. (Çev. Bora, T ve Sancar, M). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Han, B. C. (2017). *Şeffaflık Toplumu*. (Çev. Barışcan, H). İstanbul: Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2020). *Psikopolitika, Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*. (Çev. Barışcan, H). İstanbul: Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2022). *Enfokrazi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi*. (Çev. Özdemir, M). İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Hess, A. (2017). How to Escape Your Political Bubble for a Clearer View: <https://www.nytimes.com/2017/03/03/arts/the-battle-over-your-political-bubble.html>
Erişim: 22.01.2023
- Jaques, C., Islar, M., & Lord, G. (2019). *Post-Truth: Hegemony on Social Media and Implications for Sustainability Communication*. Lund University Centre for Sustainability Studies, 2120(11), 1-16.
- Keyes, R. (2017). *Hakikat Sonrası Çağ: Günümüz Dünyasında Yalancılık ve Aldatma*. (Çev. Özçetin, D). İzmir: DeliDolu Yayınları.
- Kılıç, D. (2021). *Dijital Dünyada Habercilik Pratikleri*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Kumar, K. (2004). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, (Çev. Küçük, M). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Liotard, J. F. (2000). *Postmodern Durum: Bilgi Üzerine Bir Rapor* (3. b.). (Çev. Çiğdem, A). Ankara: Vadi Yayınları.
- Marsh, K. (2017). *Living Post Truth Lives...but What Comes After? NATO Strategic Communication Center of Excellence*. 2017(3), s. 191-206.
- Marshall, J.P. & da Rimini, F. (2015) 'Paradoxes of property: Piracy and sharing in information capitalism' in Baumgärtel, T. (ed.) *A Reader in International Media Piracy: Pirate Essays*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Marshall, J.P. (2013b). 'The mess of information and the order of doubt'. *Global Media Journal*. Australian Edition, vol. 7, no. 1, pp. 1-11.
- Marshall, J. P. (2017). *Disinformation Society, communication and cosmopolitan democracy*. <https://rb.gy/2ha> Erişim: 20.01.2023
- Marwick, A., ve Lewis, R. (2017). *Media Manipulation and Disinformation Online*. New York: Data & Society Research Institute.
- Masuda, Y. (1985). *Computopia, The Microelectronics Revolution*. T. Forester (ed), Oxford: Basil Blackwell, UK, pp. 620-634.
- Masuda, Y. (1990). *Managing in the Information Society: Releasing Synergy Japanese Style*, Basil Blackwell, Oxford, UK.
- McIntyre, L. (2019). *Hakikat- Sonrası*. (Çev. Biçici, M. F). İstanbul: Tellect- Can Yayınları.

- Mosco, V. (2009). *The Political Economy of Communication*. California: Sage Publications.
- Naisbitt, J. (1984). *Megatrends: Ten New Directions Transforming Our Lives*. New York: Warner Books.
- Nichols, T. (2017). *The Death of Expertise*. New York: Oxford University Press.
- Norris, P. (2001). *Digital Divide, Civic Engagement, Information Poverty and The Internet Worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nutku, U. (1997). "Takiyettin Mengüsoğlu'nun "İnsan Felsefesi Işığında Eğitim Olgusuna Toplu Bakış", *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi içinde* (43-47). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Oreskes, N. ve Conway, E. M. (2010). *Merchants of Doubt: How a Handful of Scientists Obscured the Truth and Issues from Tobacco Smoke to Global Warming*. Bloomsbury, New York.
- Önen, A. (2023). *Enformasyon Dolaşımı ve Dezenformasyon Ekseninde Yeni Medya Haberciliği ve Doğrulama Platformlarının Çalışma Pratikleri*. Doktora Tezi. Ulusal Tez Merkezi.
- Rabin-Havt, A. (2016). *Lies Incorporated: The World of Post Truth Politics*. New York: Anchor Books.
- Sonderman, J. (2012). *Most Journalists Now Get Story Ideas from Social Media Sources, Survey Says*. Poynter. <https://rb.gy/4du> Erişim: 01.03.2020
- Soysal, Ö. (1995). "Düşünen Kent'i Yaratmak". *Düşünceler Dergisi*. (21-22): 2-6.
- Sunstein, C. (1999). *The Law of Group Polarization*. Ohn M. Olin Law & Economics Working Paper No: 91.
- Toffler, A. (1996). *Üçüncü Dalga*, (Çev. Seden, A). İstanbul: Altın Kitaplar.
- Toffler, A. (1970). *Future Shock*. New York: Bantam Books.
- Van Dijk, A. (2010). *Söylem ve İktidar: Nefret Suçları ve Nefret Söylemi İçinde*. (Çev. Uygun, P). İstanbul: HDV Yayınları.
- Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). *The Spread of True and False News Online*. *Science* (80-), 359(6380), 1146-1151. doi:10.1126/science.aap9559
- Wardle, C. (2017). *Fake News. It's Complicated. First Draft News*. <https://firstdraftnews.com/fake-news-complicated/> Erişim: 20.05.2021
- Wayne, M. (2006). *Üretim Tarzı: Teknoloji ve Yeni Medya*. (Çev. Cezar, B). Marksizm ve Medya Araştırmaları, Anahtar Kavramlar ve Çağdaş Eğilimler. (56-82). İstanbul: Yordam Kitap Yayıncılık.
- Webster, F. (2006). *Theories of the Information Society*. Third Edition, London, New York and Canada: Routledge.